

УДК 17.023.36

В.І. ДОДОНОВА (доктор філософських наук, доцент кафедри філософії)

Донецький національний університет, Донецьк

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ЗА ЧАСІВ АНТИЧНОСТІ

В статті аналізуються культурні, політичні, філософські умови виникнення соціальної раціональності. Детально вивчається полісний устрій давніх греків та його вплив на формування соціальної раціональності. Порівнюються два типи раціональності: змістовна та формальна у філософській спадщині Сократа, Платона, Аристотеля.

Ключові слова: раціональність, соціальна раціональність, античність, поліс, демократія, субстанційна раціональність, змістовна раціональність, формальна раціональність.

Актуальність теми статті не носить, звісно, явного прагматичного характеру, натомість, вона є корисною для теоретичної рефлексії соціальної раціональності постсучасності, оскільки сутнісна характеристика предметів пізнається завдяки усвідомленню тих теоретичних нашарувань, які формувалися протягом історичного розвитку людства.

Аналізуючи динаміку соціальної раціональності взагалі, необхідно прослідкувати розгортання двох паралельних процесів: а) раціоналізації суспільних відносин та б) віддзеркалення цієї раціоналізації у суспільній свідомості. Обидва процеси настільки взаємопов'язані, що деякі автори навіть пропонують розглядати їх як єдине ціле. У цьому є певний сенс, оскільки розвиток знання у вигляді теорій і концепцій є настільки ж похідним від вдосконалення соціальних відносин, наскільки визначальним для них. Перебудова суспільства на раціональних засадах вимагає попередньої наявності певного плану, проекту, або, як мінімум, соціального ідеалу, що слугує орієнтиром суспільного розвитку. А така проєктивність формується у вигляді релігійних і філософських систем, утопій і політичних ідеологій. Хрестоматійним є той факт, що субстанційним началом західної філософської та політичної думки вважають – поряд з християнством – античну культурну спадщину, тому доцільним буде зосередити увагу на аналізі поглядів античних мислителів про суспільний устрій. Зокрема, у V ст. до н.е. у стародавній Греції відбувалась велика духовна революція, суть якої полягала в переході від „природної настанови” свідомості до раціонального мислення у поняттях.

Отже, метою статті є пошук джерел формування соціальної раціональності в античній культурі та її віддзеркалення в філософських творах її представників.

Суттєвою ознакою античної соціальної раціональності (ширше – класичної раціональності як такої) є винесення критерію „розумності”

суспільного устрою за межі самого суспільства. І релігія, і філософія у цьому плані єдині в тому, що оцінка ступеня раціональності суспільних відносин відбувається шляхом співставлення їх з універсальними космічними законами. Вищим критерієм у релігійних системах стає Бог як втілення світового духу, у філософських системах – прихований від емпіричного пізнання Розум цього світу. І в першому, і в другому випадку розум набуває ознак субстанції. Витоки зазначеної вище інтелектуальної революції цілком слушно пов'язуються з особливістю соціально-політичного життя еллінів. Поліс був містом-державою з розвинутою системою самоврядування, в якій до єдиного цілого були зведені міська громада, родинні зв'язки та корпорація мешканців. Поліс – це утворення громадянського суспільства, учасники якого вирішували питання публічної практики завдяки вільній комунікації. Диспут і діалог – ось що лежало в основі полісного устрою. Сам соціально-політичний фундамент давньогрецького буття спрямовував зусилля думки в бік розробки раціоналістичного способу життя.

Для давньогрецького полісу є характерним, по-перше, те, що це була організація дрібних землевласників. Громадянином полісу вважався селянин, вільний власник земельної ділянки з середнім рівнем доходів, який сумлінно виконував громадянський і військовий обов'язки. Платон зазначав, що ідеальна держава повинна бути невеликих розмірів, щоб кожен пастух з найдалшого пасовиська міг спуститися до міста, на Агору і взяти участь у народному зібранні. Тобто, сама організація полісу передбачала невеликий розмір держави і відносно невелику кількість населення. Як тільки кількість мешканців перебільшувала граничну межу, за якою фізично неможливо було враховувати їх думки в процесі прийняття колективних рішень, поліс автоматично позбавлявся цих громадян, стимулюючи колонізацію. По-друге, управління полісом здійснювали посадові особи, які обиралися на короткий термін, і які безпосередньо залежали від рішень народного зібрання. Отже, поліс не знав професійної бюрократії, розповсюдженої у східних державах. „Будь-хто і у будь-який час, – писав М.К.Петров у роботі „Пірати Егейського моря й особистість”, – міг стати виконавцем будь-якої посади в ієрархії посад” [1, с.190]. Для запобігання зловживанню владою з боку представників аристократичних сімей у деяких полісах, у тому числі й в Афінах, був запроваджений механізм остракізму, завдяки якому з процесу управління тимчасово виключались небажані, на думку демосу, політичні постаті [2]. По-третє, полісний порядок утримувався на злитті військової сили з цивільною громадою, тобто на рекрутованій міліції у формі народного ополчення, яка сама себе екіпірує та озброює. Цей момент є принциповим, оскільки історія свідчить, що коли військо перетворюється на професійну армію республіканський порядок занепадає, як це сталося у Давньому Римі за реформ Марія.

Таким чином, сутнісними ознаками полісного устрою є дрібне землеволодіння, пряма демократія та народне ополчення. Ці ознаки мають найбезпосередніше відношення до конституювання феномену соціальної

Додонова В.І., 2013

раціональності. Не випадково Греція вважається і першою демократичною, і першою освіченою цивілізацією в історії людства, при чому так, що демократія обумовлювала розвиток знання й освіченості. Процес раціоналізації еллінського життя досить виразно описують К.М. Узбек та О.К. Щетініна, автори монографії „Наукова та філософська спадщина Еллади”: „завдяки переходу до демократичної форми правління у полісах, критичне ставлення до всіх форм діяльності, виховання грецького суспільства на морально-етичних принципах „грецьких мудреців” і діяльності мислителів мілетської школи у грецькому суспільстві стали зароджуватися елементи раціоналістичного способу життя і наукового знання, побудованого на доказовій дедуктивній основі. Раціоналізм і доказовість (доказовий педантизм) проникли у всі сфери людської діяльності: у судові процеси, риторику, ораторське мистецтво, логіку мислення, математику (арифметику, геометрію, астрономію, гармоніку). Ніщо у цей час не приймалося на віру. Це був час переходу від широко розповсюдженого емпіризму до побудови систематичної, доказової теоретичної науки, а у світогляді – від релігії і міфології до філософії, побудованої на базі теоретичної, доказової науки і, перш за все, на базі точних наук математики, астрономії, логіки мислення” [3, с.74]. Протягом століть елліни на своїх народних зібраннях вдосконалювали майстерність мислення і мовлення, аж поки кількість не перейшла в якість і накопичені навички не породили ту саму інтелектуальну революцію, наслідком якої стало перше народження феномену європейської раціональності.

Водночас, не слід абсолютизувати гармонійний стан давньогрецького суспільства. Як зазначає С.Б.Кримський, полісний спосіб життя „вирізнявся значною домішкою некерованої стихійності і масових афектів. Нерідко траплялися випадки, коли глядачі античного театру... охоплені жахом, зривалися з місць і в паніці бігли вулицями тільки тому, що п'єса торкнулася якихось хвилюючих подій чи в ній відбувалася „смерть героя”. Так, після постановки „Андромеди” Еврипіда в Абдерах почалися спалахи душевних захворювань. У боротьбі проти цієї примітивної вразливості були використані як юридичні, так і ідеологічні заходи. До перших належали реформи Солона (які передбачали контроль над громадськими емоціями, аж до обмеження кількості флейт на похоронах), а до других – розробка концепції раціональності як учення про всезагальність мірок розуму, альтернативного стихійності, сліпій емоційності, містиці, забобонам, безплідним мріям” [4, с.153].

Отже, подолання негативних психологічних афектів у полісному житті відбувалося шляхом апеляції до розуму як засобу самокритичного, здатного до самообґрунтування, логічно побудованого і дисциплінованого знання. Цьому значною мірою сприяла світоглядна особливість давніх греків, згідно з якою раціональне начало стійко асоціювалося з деякою онтологічною підставою, що лежить в основі світу (космосу). Така субстанція знаходила ніби відображення, або переломлення в розумній частині людської душі, завдяки якій люди здатні пізнавати оточуючу дійсність. Цю сторону

античної раціональності деякі дослідники характеризують як змістовну [5, с.30]. У своїй дисертації К.М. Узбек вказує, що поняття „раціональність” у еллінів мало множину смислів: це – і розум, і доцільність, і вирішення завдання чи проблеми, і конструктивність отриманого або прийнятого рішення, і оцінка ефективності тієї чи іншої роботи, міра її майстерності, і благо [6, с.8]. При цьому початкові форми раціонального мислення корінилися у грецьких міфах – як прагнення пояснити природні процеси через свідомі бажання надприродних сил. З часом вони розвинулися у натурфілософії мілетців, числовій філософії піфагорійців, у творчості Сократа, Платона, Аристотеля тощо.

Доцільність пошуку семантичних джерел „раціональності” в еллінській традиції пов’язана також з тим, що тут уперше формується специфічна техніка формалізації і самоперевірки думки, яка в сучасних наукових розвідках отримала назву формальної раціональності. З позицій сьогодення такі техніки розглядаються як щось аксіоматичне. Проте це був складний, напружений процес переходу від наочно-описового до вербально-понятійного способу мислення, „від міфу до логосу”. Такий перехід до формальної раціональності іманентно притаманний античній культурі саме завдяки полісній організації суспільних відносин. Перехід від дорефлексивної раціональності до рефлексивного раціоналізму, до формалізації, яка розробляє для себе штучні норми, правила і прийоми самоперевірки, був дуже голосним – у прямому сенсі цього слова, бурхливим, таким, що супроводжувався шумом скандалів, пов’язаним із діяльністю софістів у Греції. „Коли ми читаємо Аристофана, ми відчуваємо, до якого ступеня грецька людина з вулиці сприймала як скандал інверсію думки, її зверненість на саму себе. Людині природно думати про все, що перед нею, над нею, під нею, навіть, у ній, але не про сам мисленнєвий процес. Для того, щоб перейти до думки про думку, тобто до раціоналізму, людині треба зробити якісно інший крок” [7, с.5]. Ми бачимо, як важко сприймалися афінянами намагання Сократа перейти від опису предметів до роботи з поняттями, до надання дефініцій, виокремлення загального й суттєвого.

Сократ вимагав точного визначення, тобто звільнення зафіксованої в мові думки від епітетів, порівнянь, аналогій, до споглядання абстрактної сутності. Він шукав усезагальне і одним з перших спрямував власну думку на загальні визначення. Соціоцентрований раціоналізм Сократа був предметом здивування його сучасників. Сократ перетворив чесноти в поняття пізнання. Той етос, який для пересічного елліна був лише безпосередньою дорефлексивною настановою дії, Сократ робить предметом рефлексії. Він тісно пов’язує чесноти і знання, вважаючи, що існує безпосередній і постійний контроль розуму над людськими вчинками.

Таким чином, внаслідок переходу до формальної раціональності у духовному житті еллінів відбувся розрив з міфологічним світоглядом, але, водночас, ще не йшлося про наукову форму раціональності у сучасному розумінні цього слова. Це був перехідний стан, про який писав Додонова В.І., 2013

С.С.Аверінцев: „необхідний деякий проміжний стан – стан слова, яке збуджено, начебто перегріто і, таким чином, зроблено пластичним. Такої пластичності воно не може мати ані як побутове слово, ані, тим паче, як стійкий термін. Побутове слово не має фіксованості, властивої термінові, але воно у своєму роді фіксоване, має своє місце в житті, а для того, щоб слову стати терміном, йому із самого початку треба вискочити зі свого осередку, зі свого місця, йому треба зсунутися з місця; необхідно, щоб була якась лексика, особливо надмірно насичена метафорою; лексика, в якій кожне слово готове навіть без особливої потреби стати метафорою (це мені здається украй характерним для платонівської прози). Переклад до кінця передати цього не може; тільки в оригіналі ми відчуваємо, як багато у Платона нереалізованих надалі спроб гри з додатковими значеннями слова або з фонетичним зближенням слів – на зразок того, як це в нашому світі існує в поезії...” [8, с.41-81].

Якщо Сократ ототожнював людські чесноти із знанням, і в цьому вбачав зазначену сумірність з Логосом, то для Платона цього не достатньо. Він робить крок у напрямку до зрошування змістовної і формальної раціональності. Платон розмірковує про граничні підстави буття, розробляючи тріаду „єдине – розум – душа”. Основою всієї дійсності, за Платоном, є „єдине”. Воно позбавлене будь-яких ознак: воно не має частин, тобто не є ціле, а це означає, що не має ані початку, ані кінця, оскільки початок і кінець були б уже його частинами. Воно не є і будь-якою фігурою, тобто не займає ніякого простору, а також не може і рухатись, оскільки для руху необхідні зміни, тобто множинність; до нього не можна застосувати ніяких ознак тотожності, розбіжності. Воно взагалі не є буття, тобто воно є „ніщо”, але, власне кажучи, його не можна назвати і „нічим”, бо це „ніщо” також є певне висловлювання. Про „єдине” взагалі нічого не можна сказати – воно вище всякого буття, вище всякого відчуття і вище всякого мислення [9, с.262].

Платон підноситься над конкретно-емпіричними втіленнями людських чеснот і ставить питання про наявність певної абстрактної підстави буття. Платонівська раціональність у цьому плані є раціональністю онтологічною. Конкретизуючи ідею „єдиного” він пише про „благо” як спосіб її існування. Благо трансцендентне сутності, воно не має передумов. Не будучи мислимим, благо є принципом усього мислимого. Платон порівнює „благо” з Сонцем, яке надає можливість всьому, що існує, бачити і бути побаченим. В ідеї блага приховані не лише ідеї речей, але й самі речі, саме їх становлення.

Друга складова – „розум” („ум”, „нус”) – є буттєво-світовим породженням „блага”-Сонця, тому розум, будучи роздільним і протилежним неподільному „єдиному”-„благу”, завжди тлумачиться у Платона як споріднений з ним і такий, що походить від нього. Платон підкреслює „чистоту” розуму, відокремлюючи його від усього світу матеріальних речей. А.Ф.Лосєв зазначає, що на такому розумінні заснована платонівська концепція розуму як однієї із здібностей душі. „Розум” не є тільки

Розвиток соціальної раціональності за часів античності

міркування, оскільки міркування дискурсивне, а „розум” інтуїтивний і своїм предметом має сутність речей, але не їх становлення. Можливо, найкраща картина чистого і незмішаного „розуму” подається в „Федрі”, де ми читаємо про думки Бога, що живляться „розумом” і незмішаним знанням. Бажаючи всіляко піднести „розум” над усім існуючим, Платон часто приписував йому царську гідність, називаючи „царем неба і землі”... Варто тільки допустити, що „єдине” є, як воно вже отримує категорію буття; „одно є” – це те ціле, в яке „одно” і „є” входять як частини. Ми отримуємо всю систему категорій, необхідну для осмисленого існування „єдиного”, тобто весь „розум”. „Розум” є мисленнєвим родовим узагальненням усіх живих істот, він є життям [9, с.263-264].

Третя складова платонівської тріади – „душа” – поділяється на „світову душу” (цей аспект пізніше розвинувся у неоплатонізмі) та індивідуальну душу. „Душа” є в кожній речі і в космосі в цілому. Якщо „розум” протиставлявся тілесному світові, то на рівні „душі” Платон поєднує і тілесність, і розум. „Душа” є початком, принципом саморуху, який відрізняється від „розуму” саме тією вічною рухомістю, хоч і отримує від нього закони свого руху. Повертаючись до питання про чесноти, у діалозі „Менон” Платон пише: „чеснота – це дещо, що живе у душі”, „вона не може не бути корисною”, „вона і є розум” [10]. Водночас, чеснота, за Платоном, не є будь-яким частковим знанням, вона полягає у прагненні людини стати подібною до всього Космосу. Якщо „благо” охоплює собою все суще, то і вчинки людей повинні бути такими, які б не заважали цьому охопленню. Для реалізації людських чеснот космічний порядок передбачає наявність держави.

Менш за все Платон цікавиться реальним процесом упорядкування суспільства, а будує свою теорію держави як ідеальної сутності, що витікає з основних принципів його філософії. Відповідно до системи ієрархії індивідуальних душ, ідеальною він вважав державу, яка є суспільним утворенням трьох соціальних груп (станів): правителів, в яких переважає розумна душа – логістикон; воїнів, у яких визначальною частиною душі є воля і благородність – тимос; ремісників і землеробів з їхніми перевагами чутливості та прагнення – філохремадон, які мають бути керованими та поміркованими. Цим основним станам повинні відповідати і три з чотирьох основних чеснот: мудрість правителів і філософів, хоробрість воїнів, поміркованість простого народу. Четверта чеснота – справедливість – розглядалась Платоном як загальносуспільна, державна, яка не належить до жодного стану. У творчості Аристотеля формальна раціональність досягає апогею. Засновник формальної логіки, винахідник змінних у математиці, класифікатор і систематизатор наук, він обертає свій науковий метод на вивчення соціальних процесів. Характерно, що підставою для логічних умовиводів у Аристотеля є не лише суто ідеальні конструкції, а й реальне життя. Розмірковуючи про походження державного устрою та соціально-політичний ідеал держави, він спирався на величезний матеріал з історії грецьких полісів. Ним були описані майже 150 держав з різними формами

правління.

Розглядаючи людину як zoo politicon (тварину політичну), Аристотель писав, що людина не може існувати поза державою. У цьому сенсі держава властива людям від природи, формується для досягнення блага. Мислитель не бачив особливої несправедливості у володінні рабами, стверджуючи, що вже з самого народження одні істоти мусять підкорятися, а інші – панувати.

У контексті теми нашої статті слід підкреслити, що Аристотель привносить до аналізу соціальної структури такі ознаки раціональності як вимірюваність, обчислюваність, сумірність. Раціоналізація знайшла тут свій прояв у тому, що Аристотель виокремлював три класи (вищий – багаті, середній та нижчий – бідні) не на підставі шляхетного походження чи типу душі, як у Платона, а на підставі обсягу матеріального багатства, на підставі майнового стану. При цьому він виступав як проти крайнього багатства, так і крайньої бідності, вважаючи ідеалом дотримання міри. Велике багатство Аристотель розглядав як наслідок протиприродного способу збагачення, що суперечить людському розуму і державній будові, а зовсім бідних він вважав громадянами нижчого гатунку.

Першою формою соціального життя Аристотель називав сім'ю, завдяки якій виникають поселення – громади. З розвитком обміну виникає і сама держава як форма спілкування кількох громад. Форма держави залежить від розстановки політичних сил. Державні форми можуть бути правильними і неправильними. До перших Аристотель відносив монархію, аристократію, республіку, до других – деспотію, олігархію і демократію. Найкраще функціонування держави він пов'язував із діяльністю середнього класу, вбачаючи головне завдання держави у запобіганні надмірному нагромадженню майна, надмірному зростанню політичної влади в руках окремих громадян, утриманню рабів у покорі. Ідеальною Аристотель бачив таку державу, яка забезпечує максимально можливий рівень щасливого життя для найбільшої кількості вільних громадян з їх обов'язковою участю у суспільно-політичному житті. Аристотель шукав метафізичне обґрунтування для своїх етико-моральних поглядів, виводячи моральні принципи із становища людини в суспільстві та її відношення до держави, яка вимагає від своїх громадян певних чеснот, без яких неможливе досягнення благоустрою суспільства. Ці чесноти він розрізняв на розумні, що відносяться до розумової та інтелектуальної діяльності і виникають завдяки навчанню, та етичні, що пов'язані зі звичками людини.

Отже, підводячи пудсумок сказаному, слід зазначити, що в античній культурній спадщині поступово виокремлюються два типи раціональності: змістовна та формальна. Змістовна раціональність античності полягає у впевненості в тому, що розумне начало лежить в основі дійсності. З огляду суті змістовної раціональності античне розуміння раціональності полягає в тому, що вона є певним метафізичним началом, що впорядковує та скоординує дійсність і якому, разом з тим, відповідає душевно-психічна природа людини. Формальна раціональність мала на меті формування категоріального апарату філософії та інших наук для аналізу існуючих

соціальної, наукової, політичної сфери життя. Саме в формуванні формальної раціональності відбувається процес переходу від наочно-описового до вербально-понятійного способу мислення, „від міфу до логосу”. Ці два зрізи раціональності знайшли свою подальшу розробку в філософській наступності майбутніх століть.

Список використаної літератури:

1. Петров М. К. Пираты Эгейского моря и личность / М. К. Петров // Искусство и наука. – М. : РОСПЭН, 1995. – 140 с.
2. Суриков И. Е. Остракизм в Афинах / И. А. Суриков. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 640 с.
3. Узбек К. М. Научное и философское наследие Эллады : [монография] / К. М. Узбек, Е. К. Щетинина. – Донецк : ДонНУЭТ, 2009. – 433 с.
4. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : Вид. Дім Києво-Могелянська академія, 2008. – 367 с.
5. Карташов Д. Е. Рациональность как социальный феномен: диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.11 / Д. Е. Карташов; [Место защиты : Морд. гос. ун-т им. Н. П. Огарева]. – Саранск, 2009. – 201 с.
6. Узбек К. М. Антична математика і становлення системних підвалин філософського раціоналізму : автореф. дис. ... докт. філософ. наук : спец. 09.00.09 “Філософія науки” / К. М. Узбек. – К. : Інститут філософії НАНУ, 2005
7. Аверинцев С. С. Два рождения европейского рационализма и простейшие реальности литературы / С. С. Аверинцев // Вопросы философии. – 1989. – № 3. – С. 3–13.
8. Аверинцев С. С. Классическая греческая философия как явление историко-литературного ряда / С. С. Аверинцев // Новое в современной классической филологии / под ред. С. С. Аверинцева. – М. : “Наука”, 1979. – С. 41–81.
9. Лосев А. Ф. Платон // Философская энциклопедия / [Гл. ред. Ф. В. Константинов]. – В 5 тт. – М. : Изд-во “Советская энциклопедия”, 1967. – Т. 4. – 1967. – С. 262-269.
10. Платон. Менон / Платон // Собрание сочинений в 4-х тт. – М. : Мысль, 1990. - Т.1: 1990. – С. 575-612.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Petrov M.K. Aegean Pirates and personality / M.K. Petrov // Art and Science. – Moscow: ROSPEN, 1995. – 140 p.
2. Surikov I.E. Ostracism in Athens / I. Surikov. – Moscow: Languages of Slavic Cultures, 2006. – 640 p.
3. Uzbek K.M. Scientific and philosophical legacy of Greece: [monograph] / K.M. Uzbek, E.K. Shchetinina. – Donetsk: DonNUET, 2009. – 433p.
4. Krinsky S.B. Under the signature of Sofia / S.B. Krinsky. – K.: Kievo-Mohelyanska Academy, 2008. – 367 p.
5. Kartashov D. Rationality as social phenomenon: dissertation... candidate of philosophical sciences: 09.00.11 / D. Kartashov, [Mordovsky State Universit]. – Saransk, 2009. – 201 p.
6. Uzbek K. Ancient mathematics and systemic foundations of philosophical rationalism: dissertation... doctor philosophical sciences: 09.00.09 "Philosophy of Science" / K. Uzbek. – K.: Institute of Philosophy, National Academy of Sciences, 2005.
7. Averincev S.S. Two nascensies of European rationalism and simple realities of literature / S.S. Averincev // Questions of Philosophy. – 1989. – № 3. – P. 3-13.
8. Averintsev S. Classical Greek philosophy as a phenomenon of literary-historic series / S.S. Averintsev // New in modern classical philology / ed. S. Averintsev. – Moscow: Science,

1979. – P. 41-81.

9. Losev A.F. Plato // Philosophical Encyclopedia / [Ch. Ed. F.V. Konstantinov]. – In 5 vols. – Moscow: Soviet encyclopedia, 1967. – Vol. 4. – 1967. – P. 262-269.

10. Plato. Menon / Plato // Collected Works, 4 vols. – M.: Thought, 1990. – Vol.1. – 1990. – P. 575-612.

В.И.ДОДОНОВА

Донецкий национальный университет, Донецк

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ РАЦИОНАЛЬНОСТИ В ЭПОХУ АНТИЧНОСТИ

В статье анализируются культурные, политические, философские условия возникновения социальной рациональности. Подробно изучается полисное устройство древних греков и его влияние на формирование рациональности вообще и социальной – в частности. Сравниваются два типа рациональности: содержательная и формальная в философской традиции Сократа, Платона, Аристотеля.

Ключевые слова: рациональность, социальная рациональность, античность, полис, демократия, субстанциальная рациональность, содержательная рациональность, формальная рациональность.

V.DODONOVA

Donetsk National University, Donetsk

DEVELOPMENT OF SOCIAL RATIONALITY IN ANTIQUITY

The article analyzes the cultural, political, philosophical conditions of genesis of social rationality. It explores the city-state device of ancient Greece and its influence on the formation of rationality in general and social rationality in particular. It compares two types of rationality: substantive and formal rationality in the philosophical traditions of Socrates, Plato, Aristotle.

Keywords: rationality, social rationality, antiquity, city-state, democracy, the substantial rationality, substantive rationality and formal rationality.

Стаття надійшла до редколегії 27.01.13

Прийнята до друку 02.02.13

Рецензент: д.філософ.н., проф.Жадько В.А..